

Výzkum úrovně vybraných očekávaných výstupů žáků 1. stupně ZŠ prostřednictvím sebehodnocení

Pavel Doulík, Jiří Škoda

Abstrakt: Příspěvek se zabývá výzkumem úrovně vybraných očekávaných výstupů prostřednictvím sebehodnocení definovaných Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání pro vzdělávací oblast Člověk a jeho svět a vzdělávací obor Český jazyk a literatura. Úroveň těchto výstupů prostřednictvím sebehodnocení byla sledována ve skupině žáků 5. ročníku ZŠ vzdělávaných podle vzdělávacího programu Základní škola, dále ve skupině žáků 5. ročníků vzdělávaných podle alternativního vzdělávacího programu Začít spolu a dále ve skupině rodičů. Jako výzkumný nástroj byl použit dotazník konstruovaný na principu intervalových škál. Úroveň vybraných očekávaných výstupů prostřednictvím sebehodnocení byla mezi jednotlivými skupinami komparována za použití neparametrických metod statistické analýzy dat. Výsledky ukazují velmi blízkou hodnotu úrovně vybraných očekávaných výstupů prostřednictvím sebehodnocení u žáků vzdělávaných podle obou vzdělávacích programů. Statisticky významně vyšší úroveň vybraných očekávaných výstupů prostřednictvím sebehodnocení vykazují žáci vzdělávaní podle vzdělávacího programu Základní škola v literární výchově. Obdobně vyrovnaná je i úroveň hodnocení vybraných očekávaných výstupů ve sledovaných oblastech ze strany rodičů obou komparovaných skupin žáků.

Klíčová slova: vzdělávací program, Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, škálování, očekávané výstupy, kompetence, kvantitativní výzkum

Abstract: The paper deals with research focusing on the level of selected and anticipated performance using self-assessment specified by the Framework Educational Programme for primary education in the field entitled “Human Being and Its World” and “Czech Language and Literature”. The level of performance using self-assessment was monitored in a group of 5th grade elementary school pupils undertaking the „Základní škola“ educational programme, in a group of 5th grade primary school children undertaking „Step by Step“ (alternative) educational programme and in a group of parents. A questionnaire built on the principle of interval scales was used as the research instrument. The level of anticipated performances

using self-assessment was compared between individual groups using non-parametric methods of statistical data analysis. The findings show a very similar level of anticipated performance using self-assessment in children undertaking both educational programmes. Children undertaking the „Základní škola“ educational programme in the area of literary education educational programme show a significantly higher level of assessment of their performance. Similar trends have been found in the group of parents of both the compared groups of children in the level of assessment of the anticipated performance in the monitored areas.

Key words: educational programme, framework educational programme of primary and lower secondary education, scaling, anticipated performance, competences, quantitative research

Úvodem

Pojem „očekávané výstupy“ zavádí rámcové vzdělávací programy (RVP). Lze je charakterizovat jako předpokládanou způsobilost žáků aplikovat poznatky získané v rámci vzdělávacího obsahu konkrétních vzdělávacích oborů zejména v reálných situacích v běžném životě. Očekávané výstupy jsou činnostní povahy, praktické a ověřitelné. Přestože očekávané výstupy jsou jasně definovány až v RVP, kompetence, které se z velké části překrývají s očekávanými výstupy, jsou vytvářeny i u žáků vzdělávaných podle starších kurikulárních dokumentů. Tyto dokumenty se tak mohou stát podkladem pro vypracování školního vzdělávacího programu (ŠVP), samozřejmě za předpokladu určité optimalizace a adaptace na unikátní podmínky té které školy. V rámci výzkumu prezentovaném v tomto příspěvku bylo srovnáváno vlastní posouzení úrovně očekávaných výstupů dle RVP ZV 2005¹ žáky 5. ročníků vzdělávaných podle vzdělávacího programu Základní škola a vzdělávacího programu Začít spolu. Analogicky bylo komparováno rovněž posouzení úrovně očekávaných výstupů rodiči žáků vzdělávaných podle zmínovaných vzdělávacích programů. Cílem výzkumu bylo zjistit, jak odlišná jsou posouzení úrovně očekávaných výstupů vytvářených v rámci výuky realizované podle vzdělávacích programů Základní škola a Začít spolu a který z těchto kurikulárních dokumentů by mohl být vhodnějším základem pro tvorbu školního vzdělávacího programu dané školy. Výzkum byl realizován ve druhém pololetí školního roku 2006/2007 v období tvorby ŠVP na ZŠ

¹Výzkumná studie byla realizována během jara roku 2007, tedy ještě před dobou platnosti změn RVP ZV od 1. 9. 2007. Relevantní očekávané výstupy však těmito úpravami dotčeny nebyly.

T. G. Masaryka v Praze a jejím odloučeném pracovišti ZŠ Bílá Hora. Na této škole doposud probíhala výuka podle dvou vzdělávacích programů: Základní škola na ZŠ T. G. Masaryka a Začít spolu na ZŠ Bílá Hora. Snahou bylo přispět k vytvoření takového školního vzdělávacího programu, který by žáky vedl k úspěšnému naplňování očekávaných výstupů, a tedy i k získávání klíčových kompetencí, a který zároveň bude přínosný a uspokojivý pro danou školu a pedagogy, kteří v ní působí. Právě ze strany pedagogů této školy byly vysloveny určité pochybnosti o tom, že východiska a cíle vzdělávacího programu Základní škola neodpovídají modernímu pojetí výuky, a neposkytují tak dostatečně kvalitní podklad pro sestavování ŠVP.

Pro účely prezentovaného výzkumu byly použity vybrané očekávané výstupy ze vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura, který je součástí vzdělávací oblasti Jazyk a jazyková komunikace, a dále vybrané očekávané výstupy ze vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět. Vzdělávací oblast Jazyk a jazyková komunikace byla zvolena z toho důvodu, že v rámci primárního vzdělávání je chápána jako naprosto klíčová. Je nezbytná i pro další vzdělávání, neboť každý vzdělávací proces závisí na úrovni jazykových kompetencí žáka. Žák by měl mít znalosti a dovednosti umožňující mu správně vnímat jazyková sdělení, rozumět jim a vhodně je používat v daných komunikačních situacích. Vzdělávací oblast Člověk a jeho svět je jako jediná určena pouze pro 1. stupeň základní školy. Je propedeutickou disciplínou ve vztahu k dalšímu přírodovědnému a společenskovědnímu vzdělávání na vyšších stupních škol. Očekávané výstupy vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět tak poskytují základy pro budoucí kritické poznávání a hodnocení světa, který dítě obklopuje. Propojení této vzdělávací oblasti s reálným životem a s praktickou zkušeností žáků je významné i pro zvládání nových životních situací i nových sociálních rolí.

1 Transformace školství a kurikulární dokumenty

Transformace českého školství představuje zásadní systémové změny, a to změny postupné a dlouhodobé. Základními principy, na kterých má být školství přebudováno, jsou principy humanizace, demokratizace a určitá míra liberalizace. Jak uvádí Spilková (2005), jedná se o pojetí školy jako služby dítěti, pomoc v jeho vývoji, jako místa, které vytváří situace k celistvé a všestranné kultivaci dětské osobnosti a především k co nejširšímu otevření a rozvíjení potenci, které v každém dítěti jsou.

V probíhající školské reformě, v první polovině 90. let 20. století, vzniklo

větší množství odborných podkladů pro vytváření základního konceptu komplexní přeměny českého vzdělávacího systému. Mezi nejucelenější patří expertní studie vypracovaná týmem Pedagogické fakulty UK v Praze *Budoucnost vzdělávání a školství v obnovené demokratické společnosti a ve sjednocující se Evropě* a projekt expertních a profesních skupin NEMES *Svoboda ve vzdělání a česká škola*. V polovině 90. let 20. století vzniklo několik dalších dokumentů souvisejících s rozvojem školské soustavy. V roce 1994 vznikla analytická evaluační studie *Rozvoj vzdělávací politiky* a MŠMT ČR vypracovalo dokument *Program rozvoje vzdělávací soustavy České republiky – Kvalita a odpovědnost*. Zde byly poprvé formulovány zásady nové kurikulární politiky, bylo navrženo, aby stát stanovil nové vzdělávací standardy, které by byly východiskem pro tvorbu vzdělávacích programů. Tento dokument však, pravděpodobně z důvodu chybějící vůle zásadní změny uskutečnit, zůstal pouze v teoretické a deklaratorní rovině. V roce 1995 byl představen dokument *Standard základního vzdělávání*, který vyjadřoval společensky žádoucí cíle a vzdělávací obsah základního vzdělávání, orientaci učitelů na nová pojetí vzdělávání. Ani tento dokument neměl zásadní vliv na dění ve školách.

V letech 1996–1997 byly ustanoveny a MŠMT ČR akreditovány tři vzdělávací programy pro základní vzdělávání, které nahradily dosavadní učební plán a osnovy: Základní škola, Obecná a občanská škola, Národní škola. Byl schválen také alternativní vzdělávací program Česká škola waldorfského typu a připravován vzdělávací program Marie Montessori. Další objevující se alternativní vzdělávací programy uplatňované v řadě škol byly Začít spolu, Kritické myšlení (RWCT), Zdravá škola, Tvořivá škola atd. V dubnu 1999 schválila vláda ČR hlavní cíle vzdělávací politiky, na základě kterých byla zpracována tzv. Koncepce vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy v ČR. V roce 2001 byl publikován *Národní program rozvoje vzdělávání*, tzv. Bílá kniha, představující ucelený koncept rozvoje vzdělávání v České republice v horizontu 5–10 let. Tento dokument se stal základním podkladem k tvorbě zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, který nově vymezuje podmínky, za nichž se v ČR uskutečňuje vzdělávání a výchova. Navazuje a kodifikuje nové principy kurikulární politiky zformulované v Národním programu rozvoje vzdělávání v ČR. Jedním z klíčových inovativních prvků této reformy je zavedení nového systému kurikulárních dokumentů pro vzdělávání žáků od 3 do 19 let. Kurikulární dokumenty jsou vytvářeny na dvou úrovních – státní a školní.

Státní úroveň představují rámcové vzdělávací programy pro příslušný stupeň vzdělávání, školní úroveň školní vzdělávací programy.

2 Základní charakteristiky uvažovaných kurikulárních dokumentů

Vzdělávací program Základní škola stanovuje, co by měli žáci poznat z hlavních oblastí lidské kultury, jakými dovednostmi by měli být vybaveni pro další rozvoj svého vzdělávání, komunikaci s lidmi a uplatnění se v životě, a získali tak základy moderního všeobecného vzdělání. Obsah základního vzdělání je chápán jako prostředek k rozvoji žákovy osobnosti, jako klíč k chápání technických a společenských přeměn současnosti. Žák si vytváří a osvojuje elementární a specifické dovednosti a kompetence související úzce s obsahem jednotlivých oblastí vzdělávání, např. správné a srozumitelné vyjadřování písemné a ústní, užití matematických pojmů a pouček, aplikace společenskovedních, přírodovědných a jiných poznatků. Poznávací a hodnotovou stránku základního vzdělávání chápe program jednotně a formuluje mravní, občanské a další životní hodnoty důležité pro utváření vztahu žáků ke společnosti, lidem a k sobě samým.

Program vychází z činnostního pojetí vyučování, kde se žák může aktivně podílet na vlastním vzdělávání. Uplatňuje postupy a formy práce, které žákovi umožní při řešení úkolů využívat vlastních zkušeností, provádět pokusy, diskutovat, argumentovat a vyvozovat závěry. Vzhledem ke své orientaci na osobnost žáka program sleduje a respektuje individuální předpoklady a možnosti, vyhraňující se zájmy a vyvíjející se životní zaměření žáka. S ohledem na psychologické aspekty vzdělávacího procesu jsou vzdělávací postupy uplatňovány individualizovaně a diferenciovaně tak, aby směřovaly k reálně dosažitelným výsledkům, znamenajícím největší přínos pro žáka.

Vzdělávací program Začít spolu (v mezinárodním označení Step by Step) byl vytvořený v USA v 80. letech 20. století. Usiluje o přeměnu tradičního procesu vyučování. V současné době ho realizují učitelé ve více než 29 zemích světa. V ČR byl vzdělávací program Začít spolu v základních školách realizován od roku 1996 spolu s jedním ze tří schválených vzdělávacích programů pro základní vzdělávání a jeho metodika odpovídala Standardu základního vzdělávání. V současné době legislativních změn ve školství je tento program v souladu s požadavky formulovanými v RVP ZV a jeho metodika je doporučována jako inspirativní podklad tvorby školních vzdělávacích programů.

Program představuje velmi otevřený systém, který umožňuje každé škole a učitelé přizpůsobit jeho konkrétní podobu kultuře, zvykům a tradicím dané země, jejímu vzdělávacímu systému i potřebám konkrétních dětí. Buduje základní postoje, znalosti a dovednosti důležité pro moderního člověka aktivně reagujícího a vyrovnávajícího se s problémy současného světa, a otevírá tak efektivní cestu k osvojení klíčových kompetencí. Vytváří základy pro rozvoj a zájem žáků učit se aktivně, efektivně, zábavně a bez stresů. Program svým záměrem představuje humanistické a demokratické principy ve vzdělávání, pedagogický přístup orientovaný na dítě – podporuje jeho individualitu, potřeby a zájmy. Umožňuje inkluzi dětí se speciálními vzdělávacími potřebami, prosazuje spolupráci školy, rodiny a společnosti. Vede děti k demokratickému myšlení a vytváří základy a motivaci pro celoživotní vzdělávání. Podle Krejčové a Kargerové (2003) v sobě spojuje poznatky představitelů pedagogické a psychologické vědy s osvědčenými pedagogickými postupy a praktickými zkušenostmi z vývoje zejména evropské pedagogiky. Program Začít spolu vychází z principů konstruktivistické pedagogiky. Žáci sami spoluvytvářejí své poznání, resp. určité prvky svého vnitřního poznatkového systému na základě svých zkušeností, představ a poznatků, které společně s učitelem zachycují, zkoumají, dále obohacují a propojují s poznatky novými. Někdy je uplatňována technika tzv. třífázového modelu učení E – U – R (evokace, uvědomění si významu, reflexe), vycházející z programu RWCT (v ČR název Čtením a psaním ke kritickému myšlení).

Dále je podporováno větší zapojení rodiny do výchovného a vzdělávacího procesu. Rodiče jsou pro učitele důležitými partnery při hledání vhodných vzdělávacích strategií, mohou se podílet na tvorbě individuálního vzdělávacího programu pro svoje dítě. Jsou dobrovolnými účastníky ve výuce, stávají se pozorovateli nebo ve třídách pracují jako asistenti učitele, přednášejícími odborníky, poskytují doprovod při různých mimoškolních akcích, účastní se společných setkání atd. Výraznou charakteristikou je i inkluzivní přístup ke vzdělávání dětí bez ohledu na jejich etnickou či náboženskou příslušnost a úroveň schopností.

V následujícím tabulkovém přehledu jsou uvedeny cíle vzdělávacích programů Začít spolu a Základní škola v porovnání s cíli RVP ZV. Smyslem tohoto přehledu je dokázat, že cíle obou vzdělávacích programů vhodně korespondují s cíli RVP ZV, směřují k utváření a rozvoji klíčových kompetencí žáků, a mohou se tedy stát podkladem při vytváření konkrétních ŠVP.

Tabulka 1: Přehled cílů dle uváděných kurikulárních dokumentů

RVP ZV	Základní škola	Začit spolu
Osvojit si strategie učení a motivaci pro celoživotní učení.	Vytvořit soustavu poznatků a vědomostí potřebných a užitečných pro praktické činnosti a dorozumívání se s lidmi.	Vyvolat zájem žáků o aktivní, samostatné, efektivní a nestresující vzdělávání v rámci pedagogického přístupu orientovaného na dítě.
Podněcovat k tvořivému myšlení, logickému uvažování a řešení problémů.	Osvojit si kompetence k řešení problémů, vést k uplatňování logických myšlenkových operací, k chápání vzájemných souvislostí mezi vědomostmi.	Rozvíjet tvůrčí myšlení a představivost, schopnosti rozpoznat a řešit problémy pomocí výuky integrované do celků, vést k porozumění vzájemným souvislostem.
Vést žáky k všestranné, účinné a otevřené komunikaci.	Rozvíjet komunikační kompetence, osvojit si dovednosti vyjádřit své názory, argumentovat a diskutovat o nich.	Vyjadřovat se ústně či písemně o společenských hodnotách, postavením učitele jako pomocníka vést k všestrannější spolupráci mezi žáky, rozvíjet spolupráci školy a rodiny.
Rozvíjet spolupráci mezi žáky, respektovat práci a úspěchy vlastní i druhých.	Získat schopnosti ovládat své chování, spolupracovat, respektovat ostatní, umět naslouchat.	Vytvářet vhodné podmínky a prostředí pro skupinovou práci, využívat kooperativní učení.
Projevovat se jako svobodná a zodpovědná osobnost, uplatňovat svá práva a naplňovat své povinnosti.	Orientovat se v základních mravních hodnotách a uplatňovat je v každodenním životě, respektovat práva a zákony, jednat jako demokratický občan.	Odpovědně jednat, nést zodpovědnost za svoji volbu, sdílet zájem a odpovědnost vůči svému životnímu prostředí.
Projevovat pozitivní city v chování, jednání a prožívání, citlivě přistupovat k lidem, prostředí i přírodě.	Pomáhat druhým, uznávat pravdu a spravedlnost, sebeúctu a úctu k člověku rozvíjet pozitivní vztah k domovu a vlasti, nést spoluzodpovědnost za životní prostředí.	Umožnit integraci dětí se speciálními potřebami.
Aktivně rozvíjet potřebu chránit fyzické, duševní i sociální zdraví a být za ně zodpovědný.	Chápat význam zdraví, zdravého životního stylu, význam rozhodování o svém zdraví i o zdraví jiných, osvojit si pohybové dovednosti a návyky k ovlivňování svého zdraví.	Vychovávat žáky k utváření optimálních zdravotních a životních návyků a postojů.
Vést k toleranci a ohleduplnosti k jiným lidem, jejich kulturám a duchovním hodnotám, učit je žít společně s ostatními lidmi.	Odmítat rasové předsudky, diskriminaci, násilí, dodržovat lidská práva a ochranu lidské důstojnosti.	Multikulturní výchova, chápání důležitosti etnických skupin.
Vést k poznávání a rozvíjení vlastních schopností v souladu s reálnými možnostmi, uplatňovat osvojené vědomosti a dovednosti při rozhodování o vlastní životní profesi.	Využívat získané poznatky a dovednosti pro budoucí život, umět použít údaje v nových souvislostech.	Podporovat samostatné myšlení a zájem o poznávání vlastní aktivitou, kriticky myslet.

3 Popis provedeného výzkumu

Cílem tohoto výzkumu bylo porovnat vlastní posouzení úrovně vybraných očekávaných výstupů žáky 5. ročníků ZŠ podle RVP ZV vzdělávaných ve dvou různých vzdělávacích programech Základní škola a Začít spolu, a dále porovnat posouzení úrovně očekávaných výstupů rodiči těchto žáků.²

Výzkumný vzorek tvořilo 166 respondentů. Jednu skupinu tvořilo 47 žáků ukončených 5. ročníků ZŠ a MŠ T. G. Masaryka v Praze vzdělávaných v programu Základní škola a 47 rodičů těchto žáků. Mezi žáky ze ZŠ a MŠ T. G. Masaryka bylo 20 chlapců a 27 dívek, z toho 9 žáků s individuálním vzdělávacím plánem, 1 cizinec a 1 žák s diagnostikovanou poruchou učení (dyslexie). Druhou skupinu tvořilo 36 žáků ukončených 5. ročníků odloučeného pracoviště ZŠ Bílá Hora v Praze vzdělávaných v programu Začít spolu a 36 rodičů těchto žáků. Ve vzorku respondentů ze ZŠ Bílá Hora bylo 25 chlapců a 11 dívek, z toho 8 žáků pracujících podle individuálního plánu, 1 cizinec a 3 žáci s diagnostikovanou poruchou učení (dyslexie, dysgrafie). Jednalo se tedy o záměrný výběr výzkumného vzorku, neboť jedním z výsledků výzkumu mělo být i doporučení pro tvorbu ŠVP dané školy, který musí nutně odrážet její individuální zvláštnosti a specifika.

Jako výzkumný nástroj byl použit dotazník vytvořený na principu škálování, který existoval ve dvou verzích, přičemž jedna verze obsahovala položky pro vzdělávací oblast Jazyk a jazyková komunikace a druhá verze položky pro oblast Člověk a jeho svět. Obě verze dotazníku byly distribuovány všem 166 respondentům. Návratnost dotazníku distribuovaného žákům činila 100 %, návratnost dotazníku distribuovaného rodičům 71,7 % (celková návratnost tedy činí 85,5 %). Položky dotazníku byly sestaveny tak, aby použité pojmy a formulace odpovídaly zvoleným skupinám respondentů. Při vytváření jednotlivých položek bylo bráno za základ znění očekávaných výstupů vzdělávacích oblastí Jazyk a jazyková komunikace a Člověk a jeho svět, uvedených v RVP ZV, neboť cílem dotazníku bylo vlastní posouzení úspěšnosti v dosahování těchto výstupů. Každá položka byla dle posouzení

²Autoři si uvědomují 1) problematičnost sebeuposuzování u žáků mladšího školního věku a doporučují čtenářům brát tuto skutečnost v úvahu při posuzování závěrů výzkumu; 2) problematičnost zkoumání dvou vzdělávacích programů (VP Základní škola a VP Začít spolu) vzhledem ke třetímu (RVP ZV) a závěrů o tom, který splňuje požadavky toho třetího. Snahou je naznačit pomocí dostupného designu a metod, jaká je situace v oblasti očekávaných výstupů definovaných RVP ZV u žáků vyučovaných podle předchozích kurikulárních dokumentů.

respondentů hodnocena pětibodovou škálou 1–5. Uvádíme zde příklady několika dotazníkových položek:

Znáš historické důvody státních svátků a významných dnů České republiky?

ano většinou ano nevím většinou ne ne

Dokážeš ošetřit drobné poranění a přivolat lékařskou pomoc?

ano většinou ano nevím většinou ne ne

Dokážeš správně vést telefonický hovor, zanechat vzkaz na záznamníku?

ano většinou ano nevím většinou ne ne

Dokážeš vyjádřit své dojmy a zážitky z četby a zaznamenat je?

ano většinou ano nevím většinou ne ne

Vstupní část dotazníku obsahovala průvodní dopis se jménem zadavatele dotazníku, s vysvětlením cíle prováděného výzkumu a poděkováním za spolupráci při vyplňování dotazníku. Hlavní část dotazníku zaměřená na očekávané výstupy pro vzdělávací oblast Člověk a jeho svět obsahovala třicet položek. Položky dotazníku odpovídaly pěti tematickým okruhům, shodným s členěním očekávaných výstupů této vzdělávací oblasti. Hlavní část dotazníku zaměřená na očekávané výstupy vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura obsahovala 25 položek, které tematickým členěním odpovídaly třem složkám vzdělávacího oboru.

V rámci provedeného předvýzkumu byla srozumitelnost formulací jednotlivých položek dotazníku ověřena na vzorku osmi žáků a šesti rodičů. Při nepochopení, nepochopení a nejednoznačnosti vyjádření některých položek, byl jejich obsah upraven. Žákům byly dotazníky zadány ve škole vyučujícím a po vyplnění předány zpět zadavateli výzkumu. Rodičům byly dotazníky zaneseny dětmi nebo rozeslány poštou, po vyplnění předány zpět zadavateli výzkumu stejným způsobem.

4 Výsledky a jejich diskuse

Jednotlivé dotazníkové položky jsou sice konstruovány na principu intervalových škál, nicméně vzhledem k tomu, že počet respondentů účastnících se výzkumu nebyl velký, pro další deskriptivní zpracování dat byly použity relativní četnosti součtu odpovědí respondentů v položkách vztahujících se k posouzení úrovně vybraných výstupů v určité vzdělávací oblasti. Pro indukativní statistickou analýzu dat byly odpovědi respondentů v jednotlivých škálách (v číselném rozsahu 1–5) nejprve zaneseny do tabulky, číselné údaje pro škály vztahující se k posouzení úrovně vybraných výstupů v určité vzdělávací oblasti byly sečteny a tyto sumační soubory dat byly poté komparovány neparametrickým testem Kolmogorov-Smirnov, který testuje pravděpodobnost, že dva výběry dat pocházejí z téhož rozdělení. Pro posouzení statistické významnosti byla použita hladina významnosti $\alpha = 0,05$. Testována byla výzkumná hypotéza, že úroveň vybraných očekávaných výstupů prostřednictvím sebehodnocení vztahujících se k příslušné sledované vzdělávací oblasti se neliší u žáků vzdělávaných podle vzdělávacího programu Základní škola a u žáků vzdělávaných podle vzdělávacího programu Začít spolu. Analogicky byla testována rovněž hypotéza, že posouzení úrovně očekávaných výstupů vztahujících se k příslušné sledované vzdělávací oblasti se neliší u rodičů žáků vzdělávaných podle vzdělávacího programu Základní škola a u rodičů žáků vzdělávaných podle vzdělávacího programu Začít spolu.

Úroveň vybraných očekávaných výstupů vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět prostřednictvím sebehodnocení ze strany žáků 5. ročníku ukazuje následující tabulka:

Tabulka 2: Úroveň vybraných očekávaných výstupů vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět prostřednictvím sebehodnocení ze strany žáků

	ano (%)	spíše ano (%)	nevím (%)	spíše ne (%)	ne (%)
VP Základní škola	46,6	28,5	18,3	4,4	2,3
VP Začít spolu	41,7	27,7	22,7	4,3	3,6

Úroveň vybraných očekávaných výstupů vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět prostřednictvím sebehodnocení žáků je u obou skupin respondentů velmi vyrovnaná. Rovněž výsledky statistické analýzy dat testem Kolmogorov-Smirnov neukazují žádný statisticky významný rozdíl v rozdělení dat (testové kritérium $DN = 0,1037$, $P = 0,9536$). Tento výsledek je poněkud v rozporu s teoretickými předpoklady, neboť vzhledem k tomu, že

vzdělávací program Začít spolu vychází z principů konstruktivistické pedagogiky, měla by u žáků vzdělávaných podle tohoto vzdělávacího programu být patrná vyšší úroveň očekávaných výstupů prostřednictvím sebehodnocení v této vzdělávací oblasti. Její vzdělávací obsah navazuje na poznatky, dovednosti a prvotní individuální zkušenosti, které žáci získali v průběhu předškolního vzdělávání a hlavně v průběhu výchovy v rodině. Žáci se učí pozorovat a pojmenovávat věci jevy a děje, jejich vzájemné vztahy a souvislosti a utváří se tak jejich prvotní ucelený obraz světa. Zmíněné metody jsou totiž podle Gil-Pézeze (1996) nepostradatelné pro dosahování a ověřování objektivitu a pravdivosti přírodovědného poznávání – dvou nejdůležitějších hodnot, které stály a stále stojí v jeho základech. Právě navazování na individuální zkušenosti žáků a jejich dynamická modifikace směrem k pojetí světa, které je více v souladu se současným vědeckým poznáním, je základem konstruktivistických modelů řízení učební činnosti žáků. Získané výsledky však poukazují spíše na to, že modely řízení učební činnosti žáků používané v reálném edukačním procesu byly analogické u obou skupin žáků a pravděpodobně se blížily spíše tradičnímu transmisivně-instruktivnímu modelu, který se uplatňuje v tradiční škole při hromadné výuce.

Úroveň vybraných očekávaných výstupů vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět prostřednictvím hodnocení ze strany rodičů žáků 5. ročníku ukazuje následující tabulka:

Tabulka 3: *Úroveň vybraných očekávaných výstupů vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět prostřednictvím hodnocení ze strany rodičů žáků*

	ano (%)	spíše ano (%)	nevím (%)	spíše ne (%)	ne (%)
VP Základní škola	45,0	26,0	17,4	4,3	7,3
VP Začít spolu	39,3	33,0	16,7	6,3	4,7

Úroveň vybraných očekávaných výstupů vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět prostřednictvím hodnocení ze strany rodičů žáků vyučovaných podle vzdělávacích programů Základní škola a Začít spolu je opět velmi podobná. Rozdíl v hodnocení sledovaných výstupů není na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ statisticky významný (testové kritérium DN testu Kolmogorov-Smirnov = 0,1961, $P = 0,7813$). Úroveň vybraných očekávaných výstupů vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět prostřednictvím sebehodnocení ze strany žáků je velmi obdobná jako úroveň těchto výstupů prostřednictvím hodnocení ze strany rodičů. Ukazuje se, že žáci 5. ročníku posuzují v podstatě shodně svoji individuální úroveň dosažení očekávaných výstupů, jako

ji u svých dětí hodnotí rodiče. Částečné validizace posouzení úrovně vybraných očekávaných výstupů by bylo možné dosáhnout například použitím didaktických testů a komparace jejich výsledků s posouzením úrovně očekávaných výstupů prostřednictvím sebehodnocení, nicméně tímto krokem by bylo nutné zohlednit rovněž řadu intervenujících proměnných, které by výsledky didaktického testování mohly ovlivňovat. Vzhledem ke statistické nevýznamnosti rozdílů v posuzování úrovně vybraných očekávaných výstupů vztahujících se ke vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět mezi oběma sledovanými skupinami žáků a jejich rodičů se v této souvislosti může jevit jako významný značně interdisciplinární charakter této vzdělávací oblasti a její blízkost jevům a faktům známým žákům z každodenního života. Ačkoliv její vzdělávací obsah je v rámci vzdělávacích programů Základní škola a Začít spolu realizován ve vyučovacích předmětech přírodověda a vlastivěda, lze oba tyto předměty chápat rovněž jako integrované. Podle Nieurzyły (2002) integrované učení umožňuje působení na všechny oblasti osobnosti, opírá vzdělávání o různé formy aktivity žáků a předpokládá využití různých strategií učení. Vzdělávací obsah předmětů přírodověda a vlastivěda je díky své rozmanitosti blízký běžnému životu a očekávané výstupy jsou v běžném životě dobře uplatnitelné a aplikovatelné. Z těchto důvodů dosahuje úroveň vybraných očekávaných výstupů prostřednictvím sebehodnocení relativně vysokých hodnot i u žáků vzdělávaných podle tradičněji orientovaného vzdělávacího programu Základní škola.

Úroveň vybraných očekávaných výstupů vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura prostřednictvím sebehodnocení ze strany žáků 5. ročníku ukazuje následující tabulka:

Tabulka 4: Úroveň vybraných očekávaných výstupů vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura prostřednictvím sebehodnocení ze strany žáků

	ano (%)	spíše ano (%)	nevím (%)	spíše ne (%)	ne (%)
VP Základní škola	46,3	33,6	13,2	4,5	2,4
VP Začít spolu	36,9	30,6	18,8	8,5	5,3

Úroveň vybraných očekávaných výstupů vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura prostřednictvím sebehodnocení vykazuje ze strany žáků určité výraznější rozdíly. Jelikož však tento vzdělávací obor v sobě zahrnuje řadu odlišných kompetencí, byla provedena detailní analýza odpovědí žáků podle jednotlivých složek tohoto vzdělávacího oboru. Výsledky této analýzy ukazuje tabulka 5.

Tabulka 5: *Relativní četnosti odpovědí žáků*

	Komunikační a slohová výchova		Jazyková výchova		Literární výchova	
	ZŠ	Začít spolu	ZŠ	Začít spolu	ZŠ	Začít spolu
ano	44,9	35,3	47,1	40,6	47,8	32,5
spíše ano	34,4	31,6	33,9	30,3	31,2	29,4
nevím	13,7	17,8	11,5	17,2	15,6	23,8
spíše ne	4,1	9,7	5,4	7,2	3,4	8,8
ne	2,9	5,6	2,2	4,7	2,0	5,6
DN	0,3040		0,2132		0,5163	
P	P = 0,2507		P = 0,5346		P = 0,0458	
Stat. významnost	NE		NE		ANO	

Na základě analýzy úrovně vybraných očekávaných výstupů prostřednictvím sebehodnocení vztahujících se k jednotlivým tematickým okruhům vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura lze konstatovat, že žáci vzdělávaní podle vzdělávacího programu Základní škola posuzují prostřednictvím sebehodnocení statisticky významně výše úroveň svých vybraných očekávaných výstupů ve složce Literární výchova. Interpretace tohoto jevu je však nejednoznačná. Možným vysvětlením nižšího hodnocení úrovně vybraných očekávaných výstupů prostřednictvím sebehodnocení u žáků vzdělávaných podle vzdělávacího programu Začít spolu by mohla být nejistota ve znalosti základních literárních pojmů, jejichž ovládnutí je požadováno v očekávaných výstupech (rozpočítadlo, hádanka, říkanka, báseň, pohádka, bajka, povídka; spisovatel, básník, kniha, čtenář; divadelní představení, herec, režisér; verš, rým, přirovnání). Ve výuce realizované v rámci vzdělávacího programu Začít spolu je kladen větší důraz na zážitkové čtení, dramatizaci, reprodukci a výtvorný doprovod literárních textů než na osvojování základních literárních pojmů.

Úroveň vybraných očekávaných výstupů vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura prostřednictvím hodnocení ze strany rodičů žáků 5. ročníku ukazuje následující tabulka:

Úroveň vybraných očekávaných výstupů vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura prostřednictvím hodnocení ze strany rodičů nevykazuje statisticky významný rozdíl mezi skupinou rodičů žáků vzdělávaných podle vzdělávacího programu Základní škola a skupinou rodičů žáků vzdělávaných podle vzdělávacího programu Začít spolu (testové kritérium DN testu

Tabulka 6: Úroveň vybraných očekávaných výstupů vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura prostřednictvím hodnocení ze strany rodičů žáků

	ano (%)	spíše ano (%)	nevím (%)	spíše ne (%)	ne (%)
VP Základní škola	46,7	28,7	15,4	5,8	3,4
VP Začít spolu	34,8	31,6	13,9	13,2	6,5

Kolmogorov-Smirnov = 0,2414, $P = 0,3161$). Rozdíly v úrovni vybraných očekávaných výstupů prostřednictvím hodnocení ze strany rodičů jsou obdobné jako rozdíly v úrovni vybraných očekávaných výstupů prostřednictvím sebehodnocení ze strany žáků. Statistická nevýznamnost rozdílů v úrovni vybraných očekávaných výstupů prostřednictvím hodnocení rodičů je však způsobena nižším počtem respondentů, tudíž i relativně větší odchylky se jeví jako statisticky nevýznamné. Nepotvrdil se však předpoklad, že rodiče žáků, kteří jsou vzděláváni podle vzdělávacího programu Začít spolu, budou lépe hodnotit úroveň vybraných očekávaných výstupů svých dětí vzhledem k tomu, že výuka realizovaná v rámci tohoto vzdělávacího programu pracuje s prvky zážitkové pedagogiky, ve větší míře využívá dramatizace atd. a lze tak předpokládat výraznější emocionální kontext v rámci edukačního procesu. Tento předpoklad vychází z neurofyziologických poznatků o tvorbě paměťových stop. Hovoří se zde (např. Trimble a Cummings, 1997) o tzv. amygdalovém kindlingu („roznícení“). Lokalizace zpracování emocionálních a motivačních podnětů má zřejmé neurobehaviorální souvislosti. Amen (1998) uvádí, že limbický systém kontroluje řadu behaviorálních procesů, jako je kontrola nálady a formování postojů, dává emocionální zabarvení vnějším událostem (které mají samozřejmě subjektivní vliv a jsou subjektivně posuzovány), a tím mj. „označuje“ události, které jsou pro jedince vnitřně (emocionálně) důležité, podílí se na paměťovém uchovávání událostí a situací s vysokým individuálně chápaným emocionálním nábojem. Praktické výsledky však tento teoretický předpoklad nepotvrzují. Pravděpodobným vysvětlením těchto skutečností je, že deklarace určitých vzdělávacích postupů a implementace určitých vzdělávacích strategií může zůstat pouze „na papíře“, v reálném edukačním procesu tyto postupy a strategie realizovány nejsou.

Závěrem

Na základě provedené výzkumné studie lze konstatovat, že v prostředí zkoumaných škol vykazují žáci vzdělávání podle obou vzdělávacích programů (Základní škola a Začít spolu) srovnatelnou úroveň vybraných očekávaných výstupů prostřednictvím sebehodnocení vztahujících se k relevantním vzdělávacím oblastem (zjištěné rozdíly mezi programy nejsou statisticky signifikantní). Oba vzdělávací programy tak mohou posloužit jako kvalitní podklad pro zpracování školního vzdělávacího programu. Je však zcela evidentní, že jakýkoliv kurikulární dokument vymezuje pouze určité mantinely, v jejichž rámci se vzdělávání odehrává. Ani sebelepší vzdělávací program nepřinese efektivní výsledky, pokud nebude realizován vysoce kvalifikovaným učitelem. Učitel přitom přestává být pouze uživatelem a zprostředkovatelem kurikula, jak uvádí Vašutová (2006), ale stává se tvůrcem kurikula s rozsáhlými kompetencemi, ale také s rozsáhlou zodpovědností, přičemž, jak uvádí Kratochvílová (2007), na přijetí této role nejsou učitelé dostatečně připraveni.

Literatura

- AMEN, D. G. *Change Your Brain, Change Your Life*. New York: Three Rivers Press, 1998.
- GIL-PÉREZ, D. New Trends in Science Education. *International Journal of Science Education*, 1996, roč. 18, č. 8, s. 889–901.
- KRATOCHVÍLOVÁ, J. Učitelé škol v nové roli „tvůrců“ školního kurikula. *Orbis scholae*, 2007, č. 1, s. 101–110.
- KREJČOVÁ, V., KARGEROVÁ, J. *Vzdělávací program Začít spolu: metodický průvodce pro 1. stupeň základní školy*. Praha: Portál, 2003.
- Národní program rozvoje vzdělávání v ČR – Bílá kniha*. Praha: Tauris, 2001.
- Vzdělávací program Základní škola*. Praha: Fortuna, 1996.
- NIEURZYLA, E. Kształcenie zintegrowane. In *Integrované vyučování jako nová kvalita ve vyučování vzhledem k RVP*. Český Těšín: Pedagogické centrum, 2002.
- Program Začít spolu*. Praha: OSF, 1998.
- Program Začít spolu – Průvodce certifikací*. Praha: OSF, 2003.
- Program Začít spolu – Standardy*. Praha: OSF, 2002.
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: VÚP, 2005.
- SPILKOVÁ, V. a kol. *Proměny primárního vzdělávání v ČR*. Praha: Portál, 2005.
- SVOBODNÍKOVÁ, J. *Průvodce výukou dle RVP na 1. stupni ZŠ*. Olomouc: Prodos, 2006.
- TRIMBLE, M. R., CUMMINGS, J. L. *Contemporary Behavioral Neurology*. London: Butterworth-Heinemann, 1997.
- VAŠUTOVÁ, J. Kvalifikace učitelů pro permanentní změnu. In MAŇÁK, J., JANÍK, T. (ed.) *Problémy kurikula základní školy*. Brno: MU, 2006, s. 79–90.

DOULÍK, P., ŠKODA, J. Výzkum úrovně vybraných očekávaných výstupů žáků 1. stupně ZŠ prostřednictvím sebehodnocení. *Pedagogická orientace* 2008, roč. 18, č. 2, s. 95–109. ISSN 1211-4669.

Autoři: PaedDr. Pavel Doulík, Ph.D., PhDr. Jiří Škoda, Ph.D., Pedagogická fakulta UJEP Ústí nad Labem, České mládeže 8, 400 96 Ústí nad Labem, e-mail: doulik@pf.ujep.cz, jiri.skoda@ujep.cz